

JAPÁNKERTI KALAUZ

MÚLT ÉS JELEN

2. rész

Szöveg és fotó: Gódorné Hazenauer Zita (2020)

Fotó: Köles Gábor és az iskola kollégái

TARTALOMJEGYZÉK

1. rész

Bevezetés --- 3. oldal

Kapu (*torii*) --- 5. oldal

Varga Márton szobor --- 11. oldal

Forrás --- 20. oldal

Fuji san --- 38. oldal

2. rész

Hátsó sziklakert --- 3. oldal

Daru sziget (*Tsuru-Shima*) --- 9. oldal

Teknős sziget (*Kame-Shima*) --- 18. oldal

3. rész

Lugas (*azumaya*) --- 3. oldal

Cseresznye kert --- 14. oldal

Utószó --- 20. oldal

Hátsó sziklakert

Varga Márton tervezésében és kivitelezésében ebben a kertrészben kapott helyet a pagoda formájú kőmodell (*tō*), melyet a tervezés korában az európai szakirodalom 'koreai toronyként' nevesített.¹ Az eredeti kőpagoda és a lámpások mintáját Hopp Ferenc világutazó és gyűjtő kertjében (ma a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum) felállított műtárgyak adták. A kőpagodát Hopp Ferenc a Kuhn és Komor cég jokohamai képviselőjétől 1904-ben rendelte és a tokiói császári palota kertjében álló műtárgyról mintáztatta. Jelen állapotában 350cm magas fehér műkő kerti dísz, az eredeti felújított változata és a kert bejáratánál helyezkedik el.

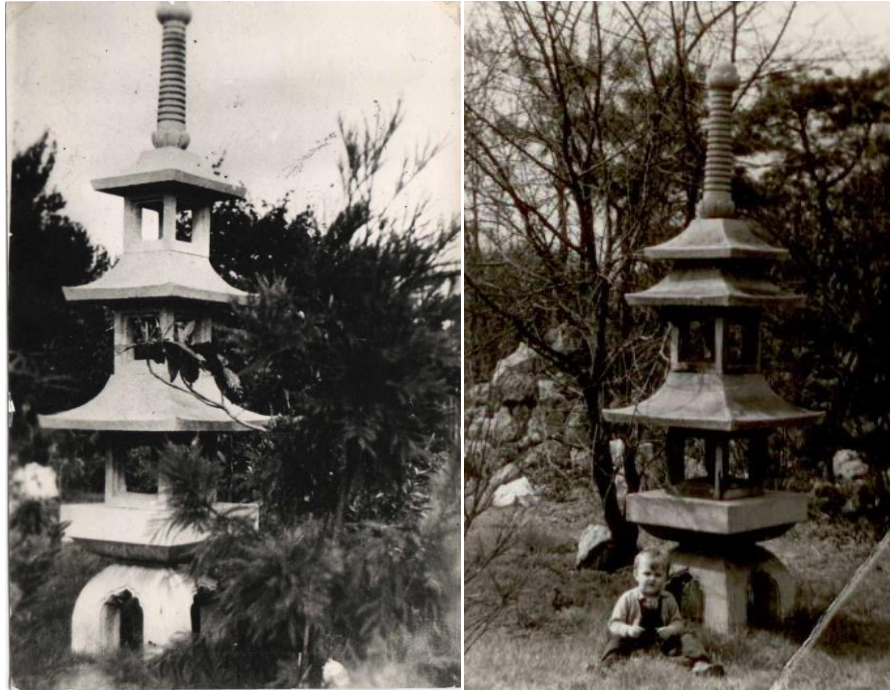
Kép: A pagoda formájú kőmodell a századelőn, 1997-ben² és napjainkban, nappal és éjszaka.

A második világháborúban megsemmisült, illetve megsérült pagodát és kőlámpásokat a hetvenes évek elejétől készítették el újra. Az első felújított, illetve után gyártott lámpás az Egressy úti Kőfaragó Szakmunkás Iskolában készült.³ Az alábbi fotók tanulsága szerint a kertünkben lévő pagoda a 60-as évekre egy emeletet veszített.

¹ Du Cane: *The flowers and gardens of Japan*, Adam and Charles Black, London, 1908, 26.

² Kertészet és Szőlészet, 1997/12., hátsó borító.

³ Bognár Béla in Dr.Kovács Tiborné ed.: *Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakképző Intézet, Gyakorlóiskola évkönyve 2001*, Magyar Nemzeti Múzeum nyomdája, 2001, 14.

Kép: Tō, a világháború előtt⁴ és az 1959-60-as években.⁵

A pagoda formájú kőmodellünk eredeti példánya hasonlít a Manpukuji és Heian kolostor kertjében lévő *tō*-ra, illetve egy XVIII. századi ábrázolásra (ld. kép).

Kép: Egy XVIII. századi tō ábrázolás (fámetszet),⁶ a Manpukuji kolostor előkertjében álló tō⁷ és a Heian Jingu kőpagodája.

Kő pagodákat Japánban a legnagyobb mértékben a VII. és XIV. század között állítottak. A kertünkben látható Empuku-ji típusú pagoda a XIII. századtól terjedt el és vált Japánban igen közkedvelté. Felépítése fentről lefelé: szent gyöngy – virág szíromlevelekkel – 9 gyűrű –

⁴ Amatőr felvétel a második világháború előtti időszakból.

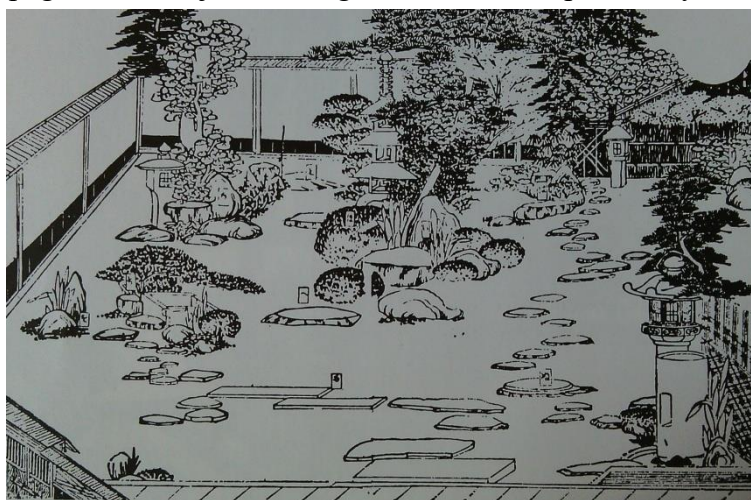
⁵ Amatőr felvétel, az Urbancsek család tulajdona.

⁶ V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 48.

⁷ Ferenczy László: *Régi japán kertek*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1992, 90.fotó.

nyílottabb virág szíromlevelekkel – felfordított csésze – szélesedő emeletek – talp – alap.⁸ A szent gyöngy eredete arra vezethető vissza, hogy Buddha és számos jelentős buddhista mester hamvai között gyöngyökhöz hasonló gyönyörű kristályokra bukkantak. A buddhista szemlélet szerint a gyöngyök a magas szintet elért mesterek spirituális értékeinek, együttérzésének és bölcsességének a leglényege, egyben emlékeztetnek saját alapvető jóság természetünkre, s arra, hogy mindenkiben megvan a belső potenciál, hogy ezt megvalósítsa.⁹ A gyűrűk az univerzum jelképei, mikrokozmoszok a nagy világegyetemen belül, a Menny kilenc királysága.¹⁰ A virágok pedig a lótuszra utalnak.

A tō a buddhista vallás szimbolikus tárgya, a pagodák kőmodellje, az egymás feletti tetőzetekkel tagolt torony kicsinyített mása. Eredeti funkciójuk szerint szentek ereklyéit tárolva a megemlékezés helyszínei.¹¹ Ebből a funkcióból mai napig megmaradt az a szokás, hogy az ázsiai térségben a pagodák alá hajtincset, füge levelet, illetve pénzt helyeznek.

Kép: Tō egy gyō (kevésbé formai) stílusú kertben.¹²

Ugyanebben a kertrészben található kőlámpás (*tōrō, ishidoro*)¹³ is, mint a kert világítását szolgáló, gyertyalángot, mécseset védő dísz tárgy.¹⁴ Részei: sapka, tető, lámpaszekrény, szekrényaljzat, pillér, talpkő, melyek az ég, a szél, a tűz, a víz és a föld szimbólumai.¹⁵ Más magyarázat szerint a felső rész az eget, a lángtér az embert, a tartó részek pedig a földet jelképezik és a lámpás az e hármasságban rejlő teljességet hordozza.¹⁶ Ez a hármasság, a 'háromszög esztétikája' csúcspontjai a föld – ég – ember elemekkel (*ten-chi-jin*) egyben jellemző a japánkertek kialakításának minden elemére és elhelyezési szándékukra egyaránt (az egy kertrészben elhelyezett három elem úgy kiterjedésbeli, mint magasságbeli eltérést mutat).¹⁷

A kert legrégebbi műtárgyai az eltelt közel száz év alatt szép patinát kaptak, ami előnyükre vált, mivel a kőlámpások a japánkertekben jellemzően mohával borítottak, zuzmóval tarkítottak, amit az árnyék és az éghajlat is segít. Ez a patina nagyra becsült jelenség és a *wabi-sabi* fogalmat használják kifejezésére, melynek szó szerinti jelentése többek között: sorvasztó

⁸ A.K.Bhattacharyya: *Early and Buddhist stone sculpture of Japan*, Abhinav, New Delhi, 2004, 29.-32.

⁹ https://www.nlcafe.hu/szabadido/20080730/buddha_ereklyek_vilagkoruli_uton/

¹⁰ Daan Smit – Carla Teune: *Japanese Gardens*, Tiger Books, London, 1996, 72.

¹¹ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 136.

¹² Fametszet. Forrás: V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 170.

¹³ Részei japán megnevezéssel: fejkő (*tamaishi*), esernyőkő (*kasaishi*), tűztartó kő (*hibukuroishi*), tűztartó alapkő (*hibukurodaishi, chūdai*), oszlopkő (*saoishi*), alapkő (*daiishi, gedai*), tüzgújtó ember helye (*hiageishi*). Forrás: MitsuiSen: *A japánkert titkai*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1987, 105. és V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 97.

¹⁴ Japánban két fontos alkalommal gyűjtanak meg minden lámpást, február 3-án a sötét szellemek elűzésére és augusztus 15-én a Bon fesztivál keretében. Forrás: Daan Smit – Carla Teune: *Japanese Gardens*, Tiger Books, London, 1996, 38.

¹⁵ *Japán kőlámpás*, Terebess Hungária Kft.

¹⁶ V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 97.

¹⁷ V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 158.

magány, parlagon heverés, vagy elromosodás, ám irodalmi és esztétikai fogalomként jelentése magasztos és többek között a teaszertartás filozófiájának is eleme és valami olyanként jellemezhető, mint „korosodás adta elegancia”.¹⁸

Kép: Patinás lámpa a Rurikoin és Eikando kertekből.

A teakertekben a lámpások helyei a kapu környéke, az ösvények fordulói, a kézmosó szomszédsága, a tó széle, és a híd melletti részek.¹⁹ Érdeemes kisebb sziklákkal ellensúlyozni a lámpás magasságát, de ha alkalmas fa van a háttérben, egyetlen ráhajló ág is egyensúlyt adhat. A lámpák stílusát a teamesterek nevével szokták azonosítani, így *Rikyu*, *Oribe*, *Enshu*, *Kasuga* és *Sowa* stílusok vannak. Más felosztásban forma, funkció szerint nevesítik őket.²⁰

A *tōrō* készítéséről egy magyar szerző a századelőn így ír: „a japán kőfaragómunkás mesékben hívő lélekkel, de avatott szobrászkezekkel faragja ki a művészies 'Lámpaköveket'”.²¹ Varga Márton pedig a következőt szerepelteti cikkében: „A kerti lámpához, az úgynevezett 'ishidoro'-hoz híres legendafűződik. Iruhiko istenség készítette az első ilyen lámpát, hogy utat mutasson a jó embereknek a mocsaras vidéken, hol rablók tanyáznak.”²² A legenda fellelhető még a Varga Márton korában is elérhető könyvben,²³ avval a kiegészítéssel, miszerint ezt a lámpát hozta el és állíttatta fel szentjében Shōtoku herceg Kr.u. 594-ben, mint az ország első lámpása.

¹⁸ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 138.; Roger J. Davies – Osamu Ikeno: *A japán észjárás*, Pallas Athene, Budapest, 2019, 239.

¹⁹ Günter Nitschke: *Japanese Gardens*, Taschen, Köln, 1993, 154.

²⁰ Jellemző típusok:

- Talapzaton álló lámpás (*tachi-gata*): 1,5-3m magas, tágas helyre illeszthető, a kert központja lehet.
- Beásott pillérű lámpa (*ikekomi-gata*): talpkő nélküli, gödörbe állítják, kövekkel körbeékelve hantolják fel.
- Apró, tömör lámpás (*oki-gata*): kis kertekbe illeszthető.
- Hó-láttató lámpás (*yukimi-gata*, *yukimi-dōrō*): víz mellé illeszthető, alacsony, négy-, ritkább esetben hat terpedt lábú, szellős hangulatú, nevét a tetején felgyülemelő hótól kapta.
- Három ablakos lámpás (*sanko-gata*, *sankō-dōrō*).
- Egy íves lábon álló lámpás (*rankei*).
- Szentjánosbogár lámpás (*hotaru-dōrō*): Fénye a vízen úgy csillog, mint a bogár tánca.
- Kimonó-ujj formájú lámpás (*sodegata-dōrō*).
- Torony lámpás (*yagura-dōrō*).
- Kolostor lámpás (*yamadera-dōrō*).
- Vizesés lámpás (*takimi-dōrō*).
- Kórea lámpás (*chōsen-dōrō*).

Forrás: V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 12., 93., 123-124.; *Japán kőlámpás*, Terebess Hungária Kft.; Teiji Itoh: *Die gärten Japans*, DuMont, Köln, 1984, 89.

²¹ Jécsai László: *Japán kert*, A Kertészet 1937.évfolyam szeptemberi száma, 191.

²² Varga Márton: *A japán kertművészet rövid története és művészi berendezése*, Kertészeti Szemle, 1930.II.évfolyam 6.szám.

²³ Edward S. Morse: *Japanese homes and their surroundings*, Boston Ticknor and Company, Cambridge, 1885. Forrás: kellscraft.com. A legendát a Morse könyv saját bevallása szerint a XVIII. századi Chikusen Teizoden műből meríti.

Ebben a kertrészben jelenleg egy 1,6m magas műkö lámpa áll, japánkertekben szokatlan kalapforma esernyőkővel, négyszögletes tűztartó-, oszlop- és alap kővel, stílusában *Oribe* lámpásra emlékeztet. Ez a lámpás már a japánkert megépülése előtt az iskola területén volt, eredetileg a Bagolyvár melletti virágágyásban foglalt helyet.

Kép: műkö lámpás 1928-as évkönyvben a Bagolyvár mellett²⁴ és ma a japánkertben.

A sziklakert legfontosabb fás szárú növénye a japánakác (*Sophora japonica*) (*enju*) és a közönséges magyal (*Ilex aquifolium*)(D-, Ny-Eu.).

Ezt a kertrészt a Postás Sporttelep, illetve egy középiskola határolja, így került sor a szemmagasság fölé nyúló bambuszsor (*Phyllostachys aurea*, *Ph. nigra*, *Ph. viridis*, *Ph. viridiglaucescens*) (*chiku*) (K-Kína) telepítésére 2003 és 2005 között, ezen növények közé kínai lilaakác (*Wisteria sinensis*) vegyül. Ez utóbbi valószínűleg a második világháború előtti telepítésű, más források szerint²⁵ pedig a 70-es évek elején történő nagy felújításkor került vissza a kertbe. A faj jelentőségét Varga Márton így mutatja be: „Lakásaik közelében és nyilvános tereken is igen kedvelik a lugasokat, melyek mellé a *Wisteria sinensis* var. *multijuga* különböző változatait és a *Crimson Rambler* (eredeti japán néven *Sonhara-Ibara-t*) igen nagy szeretettel ültetik.”²⁶

²⁴ Varga Márton ed.: *Adatok az intézet 1926/27. és az 1927/28. iskolaévi történetéhez*, A Budapest Székesfővárosi Községi Kertészképző Iskola Évkönyve az 1926/27. és az 1927/28. iskolai évekről, Budapest, 1929, 15.

²⁵ Bognár Béla in Dr. Kovács Tiborné ed.: *Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakképző Intézet, Gyakorlóiskola évkönyve 2001*, Magyar Nemzeti Múzeum nyomdája, 2001, 14.

²⁶ Varga Márton: *A japán kertművészet rövid története és művészi berendezése*, Kertészeti Szemle, 1930.II.évfolyam 6.szám.

Kép: Koros lilaakác és bambuszor a japánkert telekhatárán 2020-ban.

A kalapformájú lámpás félszigetére került a 2018-as Parképítő- és fenntartó technikus Országos Szakmai Tanulmányi Verseny emlékére egy Yulan liliumfa (*Magnolia denudata* 'Yulan'). Ezt a liliumfa fajt már 2600 éve termesztik a kínai templomkertekben. A Tang dinasztia idején a tisztaság szimbólumaként tisztelték. Sanghaj emblematikus virága.

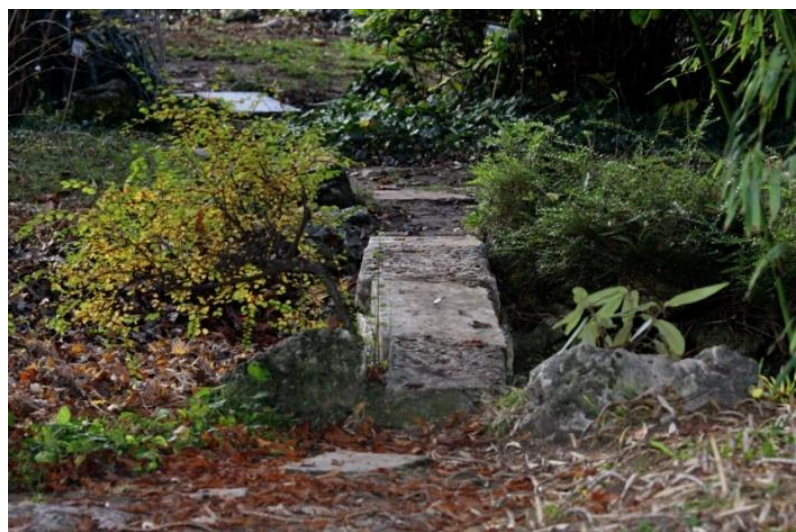
Kép: Yulan liliumfa ültetés Bálint Gyuri bácsi társaságában.

Daru sziget (TsuruShima)

*Felhők közt daru -
ó, szívem húrja,
földünk délköre!*

Nacuisi Banja

A kertben tovább haladva kövek és alacsony cserjék váltakozó ritmusban elhelyezve szegélyezik az utat. A szigetet a többi kertrésszel kőhidak (*sori ishibashi*) és egy íves híd (*sorihashi*) köti össze. Míg a szigetek a paradicsomi kertek szimbólumrendszerben a halhatatlan lelkek lakhelye, az oda vezető hidak a profán és a szent közti átjárás lehetőségét jelképezik.²⁷

Kép: Kőhíd a Daru szigetre a hetvenes években és a Daru szigetről a századelőről²⁸ és jelenkorból.

Az íves beton hídhöz a 80-as évek óta egy ismeretlen eredetű iskolai legenda fűződik: „A hidra egyszerre csak egy ember állhat fel és a közepén megállva lehet egy kívánsága, amit ha sikerült titokban tartania, teljesülni fog.” A híd statikai állapota és a nagy mennyiségű beteljesült kívánság okán a legendát mai napig ismertetjük a kerti vezetések során.

²⁷ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009,132.

²⁸ A fotó Kósné Varga Amanda (nagyapja Hotovy Ferenc, a Varga Márton vezette iskola kertésze a 20-as években, majd főkertésze és kertész szakoktatója a 30-as években) tulajdona.

Kép: Íves híd a Daru szigetre a századelőn²⁹, a hetvenes években és ma.

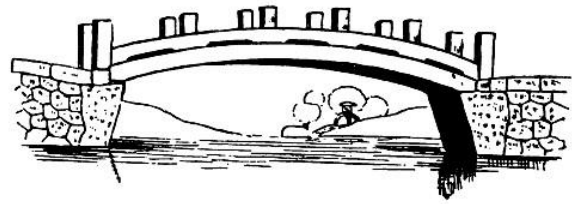
A beton híd hagyományosan íves kialakítása miatt a tér mélysége optikailag megnövekszik. A XIV. századtól a japánkerti tavak kisebb méretével az erősen íves, kínai híd formát felváltja a laposabb kialakítás, az anyaghasználatban pedig a festett fát a kő és festetlen fa hidak helyettesítik.³⁰ Ez a híd hasonlóságot mutat a Ninnaji kolostor tavas kertjének hídjával,³¹ illetve egy 1885-ös angol nyelvű könyv tokiói kerti hidat ábrázoló illusztrációjával.³²

²⁹ A fotó Kósné Varga Amanda (nagyapja Hotovy Ferenc, a Varga Márton vezette iskola kertésze a 20-as években, majd főkertésze és kertész szakoktatója a 30-as években) tulajdona.

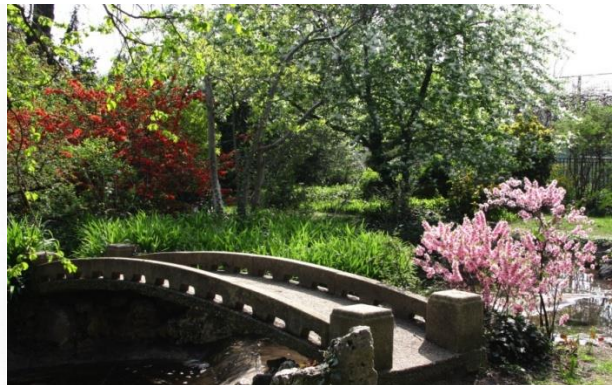
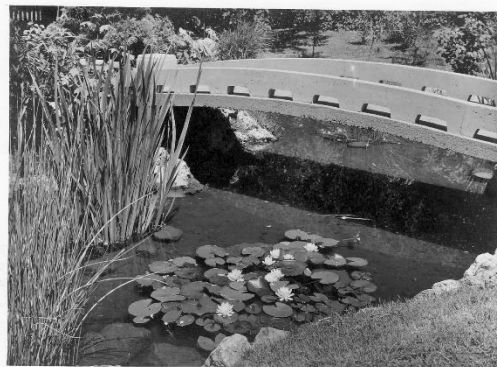
³⁰ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 45.

³¹ Ferenczy László: *Régi japán kertek*, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1992, 96. fotó.

³² Edward S. Morse: *Japanese homes and their surroundings*, Boston Ticknor and Company, Cambridge, 1885. Forrás: kellsraft.com.

Kép: A Ninnaji kolostor tavas kertjének hídja,³³ és egy könyvillusztáció 1885-ből.
Alul: a Chion-in egyik hídja.

Kép: Képeslap³⁴ a hídról a világháború előttől és fotó a jelenkorból.

A szigetek alakjáról Varga Márton így tanít: „A szigetek kialakításánál a tengerparti, vagy folyami zátonyok, vagy a felhők alakjai az irányadók.”³⁵

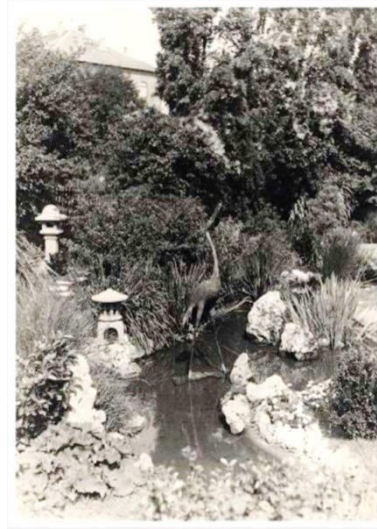
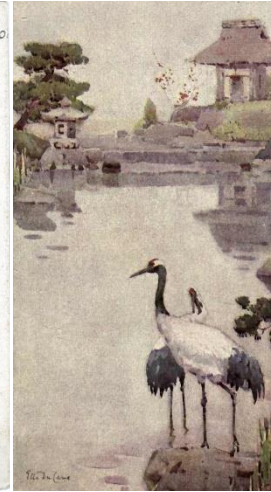
Sajnos – a háború befejezését követő években – több kőlámpás és egy daru szobra is eltűnt, illetve más intézménybe került. A lenti fotón még a tóban látható daru szoborról Varga Márton így ír: „Háromszáz esztendő's eredeti japán műtárgy, alkalmasint vízköpő.”³⁶

³³wikimedia.org

³⁴ Azonos fotó jelenik meg a Kertészeti Szemlében 1933-ban.

³⁵ Varga Márton: *A japán kertművészet rövid története és művészi berendezése*, Kertészeti Szemle, 1930.II.évfolyam 6.szám.

³⁶ Magyarország, 1936.04.25., 13.

Kép: Fent: Daru szobor az 1904-es kereskedelmi világkiállításon,³⁷ valamint az 1908-as szakkönyv daru ábrázolása.³⁸

Lent: japánkertünk tómederében álló daru szoborról készült fotók a világháború előttről.

A daru jelentősége Varga Márton szavaival: „A kert díszei közé tartoznak a kelet-ázsiaiak szent madarainak, a hosszú élet jeleit képező darvaknak bronzalakjai is.” A kertben a harmincas években gólyák laktak, valamint Erdős René három pávát ajándékozott az iskolának, akik szintén a japánkertben telepedtek meg.³⁹

A daru szobor a mederben állt,⁴⁰ talpnyomata jelöli még a tómederben valamikori helyét. A daru lábfeje a Varga Márton Múzeumban megtekinthető. Ogawa Kacuaki kertépítő mester 2013-as látogatásakor a daru szobor rekonstrukcióját szükségtelennek ítélte és a daru alak kirajzolásának indirektebb módjaira hívta fel a figyelmet (pl. Nijō palota - Ninomaru kert – Hōrai sziget). Ez a fajta ábrázolás, egy olyan kőcsoportot alkalmaz, melyben az egyik kő szárny-szerűen kiemelkedik.⁴¹ Mindazonáltal elmondható, hogy a Meiji korszakban (1869-

³⁷ Ezen a kiállításon Magyarország is sikerrel szerepelt. <http://www.oldtokyo.com/japan-government-exhibit-louisiana-purchase-exposition-st-louis-missouri-1904/>

³⁸ Du Cane: *The flowers and gardens of Japan*, Adam and Charles Black, London, 1908, előlap.

³⁹ Az Est, 1935.11.09.

⁴⁰ Kóhalmi Zoltán in Dr.Kovács Tiborné ed.:*Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakképző Intézet, Gyakorlóiskola évkönyve 2001*, Magyar Nemzeti Múzeum nyomdája, 2001, 30.

⁴¹ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 44.

1912) számos Japánban lévő parkban, vagy kertben, illetve más országokban épült japánkertekben alkalmaztak bronz daru szobrokat.⁴²

Kép: Bronz darucsapat pihen a felújítás alatt álló Maruyama park területén.

Kép: Az 1929 novemberében az Iparművészeti Múzeumban megrendezett Országos Kertészeti Kiállításon – mellyel megnyertük az állami nagy aranyérmet a kertművészeti aranyéremmel együtt⁴³ - még szerepel a daru szobor, valamint feltűnik még a Hopp Ferenc Múzeumból kölcsönzött⁴⁴ lámpás és egy alacsony víztartó edény (tsukubai).⁴⁵

A tisztázatlan időpontban a szigetre – és a kert más részeibe is – kőgolyók kerültek, többnyire téglatest talapzattal. A gyártó és a megrendelő ismeretlen, Fónod Attila szóbeli tájékoztatása

⁴² Samuel Newsom: *A thousand years of Japanese gardens*, Tokyo News Service, Tokyo, 1959, 15.

⁴³ Dr. Kovács Tiborné szerk.: *Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakképző Intézet, Gyakorlóiskola évkönyve 2001*, Magyar Nemzeti Múzeum nyomdája, 2001, 40.

⁴⁴ Budapesti Hírlap, 1929.11.10., Ujság 1929.11.09.

⁴⁵ A kertészképző iskola „Japáni” kertje az 1929. évi kertészeti kiállításon (Iparművészeti Múzeum), A Budapest Székesfővárosi Községi Kertészképző Iskola Évkönyve, 1929/30.

Ugyanebben az évben az Iparművészeti múzeumban nagyszabású keleti műtárgy kiállítás kapott helyet. Csányi Károly - felvinczy Takács Zoltán (szerk.): *Keleti művészeti kiállítás* (Budapest, 1929)

alapján a nagypapa, Fónod Károly kertjében is megtalálhatók hasonló elemek. Ezen túlmenően hasonló elemeket látni mai napig a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum kertjében is.

Kép: A Fónod család és kertjük, háttérben egy kőlámpás.

Fónod Károly és Varga Márton sok elemében közös életútja alapján valószínűsíthető, hogy a kőgolyók még a második világháború előtt készültek, feltehetően a japánkert építése idején, a húszas évek végén a Fővárosi Kertészet kőfaragó műhelyében. Japánkertbe való áthelyezésük azonban későbbre valószínűsíthető, mert a harmincas években készült fotókon nem jelennek meg. A kilencvenes években Hold szimbólumként azonosították a kőgolyókat.⁴⁶ Kiss Sándor szerint a kőgömbök Buddha szimbólumok, Amida Nyorai-ra utalnak, aki a víz Buddhája. Innen származik, hogy a kőgömbben, a vízcseppet látjuk, és ezen keresztül Amida Buddhához jutunk el.

Kép: A kőgolyók egyike.

Japánkertünk nevezetességeihez tartozik a szigeten álló, a tavaszi virágzaskor megkapó látványt nyújtó japán liliomfa (*Magnolia kobus*) (*kobushi*) (Japán, Korea), melyet az 70-es években történő nagy felújítás során telepítettek.

---

⁴⁶ Kertészet és Szőlészet, 1997/12., hátsó borító.

Kép: Japán liliumfa a Daru szigeten.

Az idősebb japánbirs (*Chaenomeles japonica*) (*boke*) (Japán) és törpe mandula (*Prunus tenella*) feltételezhetően második világháború előttiék. A szigeten a kétezres évek elejéig egy japánakác törzsre kapaszkodó lilaakác tő volt az uralkodó faj, ekkor azonban elpusztultak.

Kép: Az 1997-ben még látható lilaakác, háttérben virágzó törpemandula az íves híd mellett.⁴⁷ Jobbra: Ugyan ez a törpemandula 2017 tavaszán.

A kikeleti bangita (*Viburnum x bodnatense*) 2005-ben került a szigetre Ács Antal közreműködésével. A 2015 őszén a Japánkert Magyarország Egyesület szakembereivel tartott

⁴⁷ Kertészet és Szőlészet, 1997/12., hátsó borító.

japánkerti műhelymunka emlékére egy japán erdeifenyő (*Pinus densiflora*) talált még otthonra a szigeten. 2015 őszén a szigeten kapott helyet még egy japánbirs (*Chaenomeles japonica* 'Rubra') és egy bíbor japánbirs (*Ch. superba* 'Crimson and Gold').

Az 1931-es felvételeken a Daru szigeten és környékén krizantém (*Dendranthema hortorum*) beültetések, a sziget keleti végében pedig egy japán díszcseresznye (*Prunus serrulata* 'Kanzan') látható. A japánkertekben a krizantém a XIII. századig cserepes növényként jelent meg, ezt követően látható ábrázolásokon a beültetett formában való megjelenés.⁴⁸ A IX. század elején épült *Sagain* kert is tartalmaz egy Krizantém szigetet, melynek bájáról - a vízfelületben lévő szigeten virágzó krizantém tövekről - költemény is maradt fenn.⁴⁹ Ez a kora Heian korban épült kert – japán szakirodalomban *Daikakuji* szentély *Osawa* tavas kertje - nagy méretű kerti tavában két sziget került kialakításra, melyek mai napig a *tenjin-tou* (istenségek szigete) és *kiku-ga-jima* (krizantém sziget) nevet viselik, ez utóbbi Saga uralkodó rendeletére a szigetre ültetett számos krizantém fajtáról kapta nevét.⁵⁰

Kép: Az *Osawa* tó Krizantém szigete Kyotóban.⁵¹

Iskolánk az 1928-as évkönyv tanulsága szerint 50 kisvirágú és 69 nagyvirágú krizantém (*Chrysanthemum indicum*) fajtával rendelkezett. A krizantém a VIII. században került át a japánkertekbe Kínából⁵² és a hét legfontosabb nyár végi virág egyike,⁵³ a jószerencse és a hosszú élet jelképe.⁵⁴ A krizantémtermesztés a XVI. században érte el csúcspontját Japánban. A krizantém császári virág, a császári család címerén is szerepel, a császári kimonókra krizantémot és glicíniát hímeznek.⁵⁵ A krizantém (*kiku*) jelentősége a tervező szavával: „november elején a második nagy nemzeti viráguknak, a *Chrysanthemum*oknak ünnepét⁵⁶ tartják meg.”⁵⁷

⁴⁸Jirō Takei, Marc P. Keane: *Sakuteiki, Visions of the Japanese Garden*, Tuttle, Singapore, 2008, 46.

⁴⁹Günter Nitschke: *Japanese Gardens*, Taschen, Köln, 1999, 43.

⁵⁰Kenzo Yokoyama: *The Gardens of Kyoto*, Chisen, Kyoto, 138.

⁵¹<http://aniccasight.blogspot.com/2015/01/the-fascinating-osawa-pond-daikaku-ji.html>

⁵²Kósa G.- Varga E.: *Kína kerti virágai*, Búvár Zsebkönyvek, Móra Könyvkiadó, Budapest, 1986, 20.

⁵³ A hét legfontosabb nyár végi virág Japánban: *Convolvulus sp. (asago)*, *vad Chrysanthemum sp.*, *Valeriana officinalis*, *Lespedeza sp.*, *Platycodon grandiflorum*, *Eulalia japonica*, *Aster tataricus (shion)*. Forrás: Parsons Du Cane: *The flowers and gardens of Japan*, Adam and Charles Black, London, 1908, 97.

⁵⁴Járainé Komlódi Magda: *Legendás növények*, Gondolat Zsebkönyvek, Budapest, 1987, 100.

⁵⁵ A japán állam címervirága a 16 szirmú, aranysárga Hironishi krizantém, amely a *Paulownia imperialia* három levelével a nagy shogunátus zászlóján is látható. Forrás: Gabriele Tergit: *A virágok regénye*, Gondolat, Budapest, 1969, 201.-202., 9., 307.

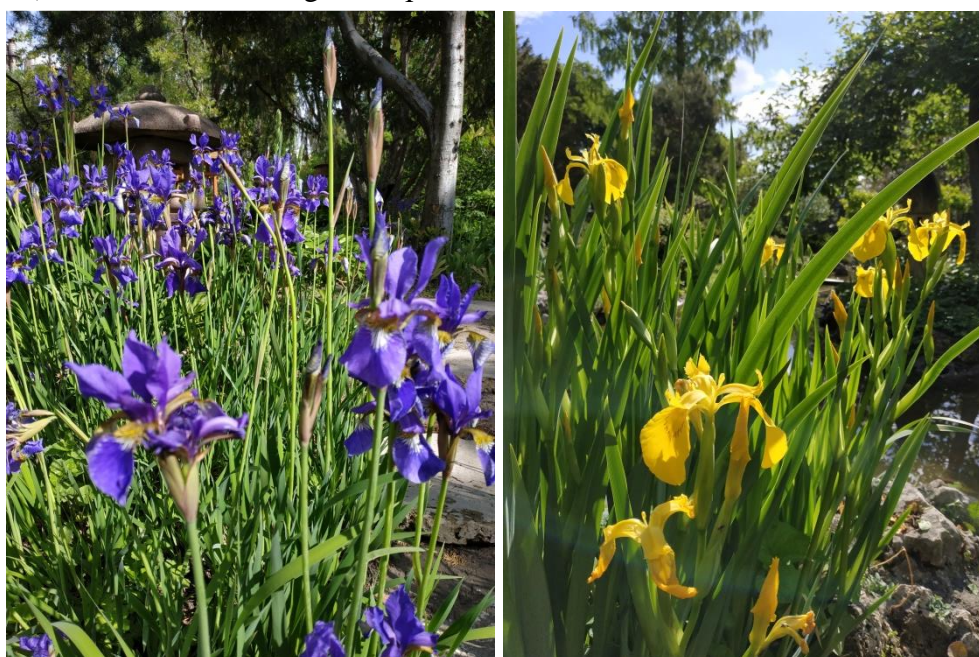
⁵⁶ A Meidzsi-restauráció (1868) óta lényegében a shinto kultusz alapján tartják meg a nagy állami és nemzeti ünnepeket, a buddhizmus a hívők magánvallása lett. Forrás: Kavabata Jasunari: *Kiotói szerelmesek*, Koszmosz, Budapest, 1975, 206.

⁵⁷ Varga Márton: *A japán kertművészet rövid története és művészi rendezése*, Kertészeti Szemle, 1930.II.évfolyam 6.szám.

Kép: Virágzó *Chrysanthemum*ok a „Japáni” kertben.⁵⁸

A jelenleg a Daru szigeten a lángszínű sásliliom (*Hemerocallis fulva*) (*kisuge*, *kanzou*) (Japán, Kína) alkot állományt. Ez a faj elterjedt japánkerti elem, Japánban a márciusi ikebana kötészet virága.⁵⁹ Japánban a sásliliom vizek mentén, réteken vadon is nő, bár a Yamadaka képes határozókönyv szerint ősi kínai betelepítésből vadult ki Japánban, ahol igen kedvelt ételismiszer is, virágait, leveleit is szívesen fogyasztják például tempuraként rántva. A sásliliomok mellett minden tavasszal szibériai nőszirm (*Iris sibirica*) és mocsári nőszirm (*I. pseudacorus*) foltok színesítik szigeteink partvonalát.

Kép: Part menti nőszirmok.

A nőszirmok (*hanashobu*) a japánkerti tavak partvonalának legelterjedtebb virágzó lágyszárú dísznövénye.⁶⁰ A Chishaku-in kert is híres nőszirmairól⁶¹ és a Du Cane könyv is számos képet közöl nőszirmokkal díszített kertekről a XIX. századból. A virágzó lágyszárúak

⁵⁸ A Budapest Székesfővárosi Községi Kertészképző Iskola Évkönyve, 1929/30.

⁵⁹ Dr. Hans Molisch: *A felkelő nap országában*, Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1930, 396.

⁶⁰ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 43.

⁶¹<http://learn.bowdoin.edu/japanesegardens>

között kerti madárbirs (*Cotoneaster horizontalis*) és örökzöld lonc (*Lonicera pileata*) (Kína) koros ágai nyúlnak a tómeder fölé 'peónia stílusban'⁶² metszve.

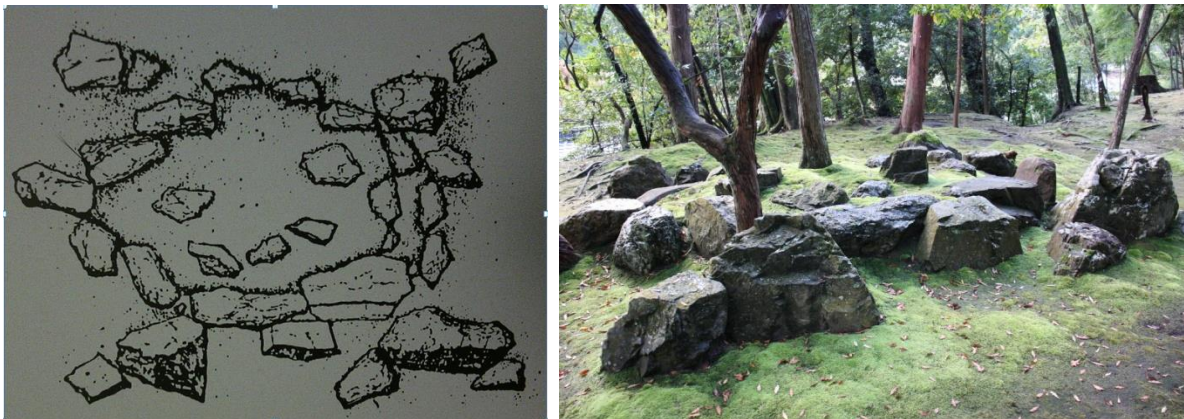
Kép: A Heian Jingu és a Daru sziget part menti nőszirmai.

Teknős sziget (Kame-Shima)

Öröklét-sziget:
teknős páncélját veti
az új nap alatt.

Baisei

A Teknős sziget, illetve Paradicsomsziget oldalán alkalmazott kettős kő a *Két láb köve*, jól kivehető. A sziget formája nagy hasonlóságot mutat a Varga Márton által nevesített példakép, Muso Kokeshi Muromachi kori Saiho-ji kertjének Teknős szigetével. Annak körvonalában szintén karakteresen felismerhetők a *Fej-* és *Láb kövek*. A *Fej kő* (más néven: *Kiszögellő kő*) és *Láb kövek* láttatása elterjedt a korai Teknős sziget építéseken.⁶³

Kép: Felülnézeti rajz és oldalnézeti fotó a Saiho-ji Teknős szigetről.⁶⁴

Varga Márton Teknős szigetét a nyolcvanas években félszigetté alakították a kínai mamutfenyő gyökérnyomásának engedve.

A szigeten a kerti kép nézőpontját hó-láttató lámpás (*yukimi-gata*) jelzi. Az eredeti terven a szigetre egy íves lábon álló lámpás (*rankei*) lett tervezve, de a megvalósítás során - az archív felvételek tanulsága szerint is – *yukimit* szereztek be.

Japánban a havazás, sok más természeti jelenséghez hasonlóan szemlélendő szépséggel bír. Az első hó, a *hatsuyuki* ünnepelt jelenség.

⁶² Samuel Newsom: *A thousand years of japanese gardens*, Tokyo News Service, Tokyo, 1959, 238.

⁶³ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 44.

⁶⁴ Günter Nitschke: *Japanese Gardens*, Taschen, Köln, 1999, 72.

Kép: Hó-láttató lámpás a Teknős szigeten.

Kép: „Templomkert Tokioban” Kreitner Gusztáv 1873-as rajza.⁶⁵ A kép elő- és háttérében hó-láttató lámpások állnak.

A szigetre eredetileg híd nem vezetett. Utólag egy kőhíd, másik irányból pedig egy tipegőkövekből kirakott ’mocsárhíd’⁶⁶ került kialakításra.

A mamutfenyő mellett álló *Kasuga* stílusú kőlámpás fejköve és tüztartó köve hiányzik, de formáját az 1928-as felvétel jól mutatja. A lámpás mintáját Hopp Ferenc világutazó és gyűjtő kertjében (ma a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum) felállított műtárgyak adták. A múzeum kertjében mai napig látható a mintául szolgáló gránit lámpás töredéke.

⁶⁵Kreitner Gusztáv: *Gróf Széchenyi Béla keleti utazása India, Japán, China, Tibet és Birma országokban*, Révai testvérek, Budapest, 1882, 280.

⁶⁶A kifejezés forrása: Kavabata Jasunari: *Kiotói szerelmesek*, Kosmosz, Budapest, 1975, 14.

Kép: Kasuga lámpások Kyotóból, valamint a Varga Mártonnak mintául szolgáló Kasuga lámpás részei a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum kertjében.

Ez a lámpás kialakításában és elhelyezésében talapzaton álló lámpás (*tachi-gata*), mely a kertépítést követő időszakban szépen szolgálta a központi szerepet.

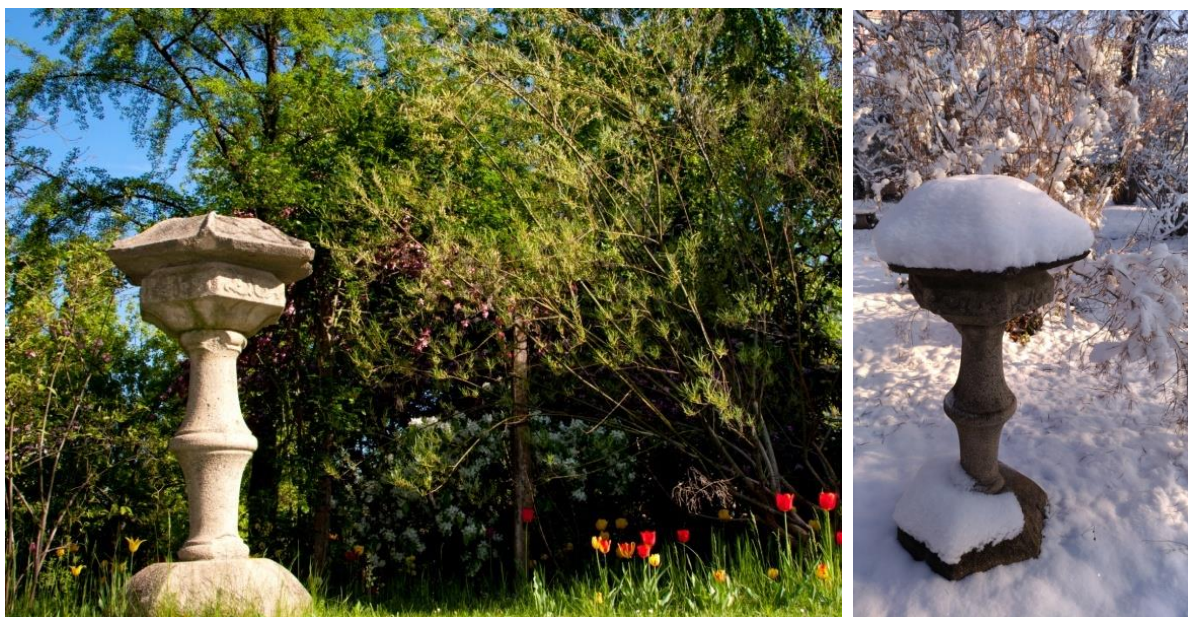
Kép: Miniszteri látogatás, előtérben a Kasuga lámpás, háttérben a Daru sziget.⁶⁷

⁶⁷ Mayer János m.kir. földművelési miniszter Barcza Ernő államtitkár, Petrovác Gyula országgyűlési képviselő és Tellmann Károly min. tanácsos kíséretében megtekintí az iskola „Japáni” kertjét, A Budapest Székesfővárosi Községi Kertészképző Iskola Évkönyve, 1928/29.

Kép: Az 1,4m magas műkö tűztartó alapkő, oszlopkő és esernyőkő állapota 1997 és 99-ben.⁶⁸

A sapka, vagy fejkő (*tamaishi*) a buddhista szimbólumok hagyományának megfelelően lótosz bimbót formázott.⁶⁹A lótosz (*hana-basu*) - 'az iszapból kiemelkedő tisztaság'⁷⁰ - a buddhizmusban a dolgok mértéke, látványa a szépségről és a mindenségről gondolkodásra ihlet, virágában a világ tükröződik.⁷¹ Buddhista ábrázolásokon Amida Buddha paradicsomába egy lótoszsal teli tavon keresztül visz egy íves híd a halandók világából.⁷²

Kép: A Kasuga lámpás 2016 tavaszán és 2018 telén.

⁶⁸ Kertészet és Szőlészet, 1997/12., hátsó borító; A Varga Márton Kertészeti és Földmérési Szakközépiskola japánkertjének rekonstrukciója (tervezés és költségek), 1999.

⁶⁹V.Par-Z.Hrdlicka: *L'art des jardins japonais*, Artia, Prague, 1981., 97.

⁷⁰ Charles Chessire: *The illustrated encyclopedia of japanese gardening*, Hermes House, London, 2009, 6.

⁷¹ A világegyetem maga is az őslótoszból nyílt ki, amikor Visnu istenség a mindenséget elárasztó vízözön színén úszva köldökéből lótoszvirágot növesztett, melyben Brahma istenség jelent meg, felkészülvén a világ megteremtésére. A Védák szerint szívünk, legbelsőbb lényünk lótosz alakú és a Szellem abban lakik. Forrás: Gabriele Tergit: *A virágok regénye*, Gondolat, Budapest, 1969, 19.-20.

⁷²Jirō Takei, Marc P. Keane: *Sakuteiki, Visions of the Japanese Garden*, Tuttle, Singapore, 2008, 3.

A fenti képen látható Kasuga lámpás 2019 nyarán új égésteret kapott. Ez az égéster Sonyovszki Illés volt vargás parképítő tanuló és kőfaragó munkáját dicséri. Az égéster kőanyagának árát a 2018-ban végzett parképítő osztály adományozta.

Kép: A Kasuga lámpás új égésterével.

A hagyományos japánkerti vezérfák közül a 'sziget fája' a hagyományoknak megfelelően egy formázott erdeifenyő, (*Pinus sylvestris*) (Szibériától Eu.-ig), mely a 90-es évek elején kapott itt helyet.

Kép: A Tecnős sziget a századelőn⁷³ és a hetvenes években.

⁷³ A fotó Kósné Varga Amanda (nagyapja Hotovy Ferenc, a Varga Márton vezette iskola kertésze a 20-as években, majd főkertésze és kertész szakoktatója a 30-as években) tulajdona.

Kép: A Teknős sziget jelenkorban az erdeifenyővel és a hó-láttató lámpással.

A fenyő (*matsu-no-ki*) a japánok számára a fák királya, mely a náluk kedvelt bizarr formáival összehasonlíthatatlan és elgondolkodtató. A *matsu-no-ki* az állandóság, a kitartás, az egészség és a hosszú élet szimbóluma. A fenyő daruval és teknőssel együtt ábrázolva a boldog öregkor jelentését hordozza.⁷⁴

A 'tóparti fák' a meder fölélő hajló örökzöld mirtuszloncok (*Lonicera nitida*) (DNy-Kína) és szőnyegmadárbirsekek (*Cotoneaster dammeri*). A szigeten uralkodó örökzöld lomblevelű díszfa egy babérhárslevelű tölgy (*Quercus phillyraeoides*) (*ubamegashi*) (Kína, Dél-Japán), ez a példány Ács Antal és Dr. Orlóci László tanár urak közreműködésével a 90-es évek elején Horvátországból került a szigetre. Az örökzöld tölgyeket a japánkertekben a Heian kortól háttér növényként használták.⁷⁵ Mellette állt egy a harmincas években megtelepedett⁷⁶ varjútövis (*Rhamnus cathartica*), mely 2018 aszályos nyarán pusztult ki.

A tekintélyt parancsoló, sudár termetű, lombhullató kínai mamutfenyő (*Metasequoia glyptostroboides*) története is különleges: Először kövület formájában vizsgálja egy Shigeru Miki nevű botanikus 1941-ben Honshui (Japán) területén (mostanra Európában is találtak leleteket). Később, de még ugyanebben az 1941-es évben lelt rá T. Kan, a nanjingi egyetem munkatársa Közép-Kínában, Modao településen. A fajleírás 1948-ban történik meg. A Kínán kívül élő példányok nagy része egy példánytól származik, melynek magvait a Harvard Egyetem kutatóexpedíciója 1947-ban és 1948-ban küldte szét a világ minden tájára.⁷⁷ Kínából magcsere útján 1949-ben Magyarországon a Szegedi Botanikus Kert (Dr. Gregus Pál) is kapott tovább szaporítás céljára e ritka növény magjából. Az 1950-es évek elején a sikeres hazai szaporítású 10 darab magoncból - Dr. Barabits Elemér 1996-os látogatásakor történt elmondása alapján - iskolánk is kapott két darabot, melyből az Egressy úti kertből történő áttelepítés után ez az egy példány maradt meg. A maga 25,6 m-es magasságával (2017-es adat) méltán mondhatjuk, hogy Magyarország egyik legidősebb és legnagyobb példányát gondozzuk az iskola kertjében. Pentz Ádám és a Garden Kft. munkatársainak 2020-as felmérése alapján - a Magyar Faápoló Egyesületének fa érték számító módszerével kalkulálva - a fa eszmei értéke közel 6 millió forint.

⁷⁴ Du Cane: *The flowers and gardens of Japan*, Adam and Charles Black, London, 1908, 236.-245.

⁷⁵ Jirō Takei, Marc P. Keane: *Sakuteiki, Visions of the Japanese Garden*, Tuttle, Singapore, 2008, 44.; Samuel Newsom: *A thousand years of Japanese gardens*, Tokyo News Service, Tokyo, 1959, 243.

⁷⁶ Bognár Béla 2002-es levele alapján. Elképzelhető az is, hogy gyomfaként került a kertbe, mivel díszfaként történő felhasználása nem elterjedt, sőt, mint a zab koronás rozsdá gazdanövénye a szántóföldek környékén irtják.

⁷⁷ Dr. Debreczy Zsolt – Dr. Rác István: *Fenyők a föld körül*, Dendrológiai Alapítvány, Budapest, 2000, 207., 465.

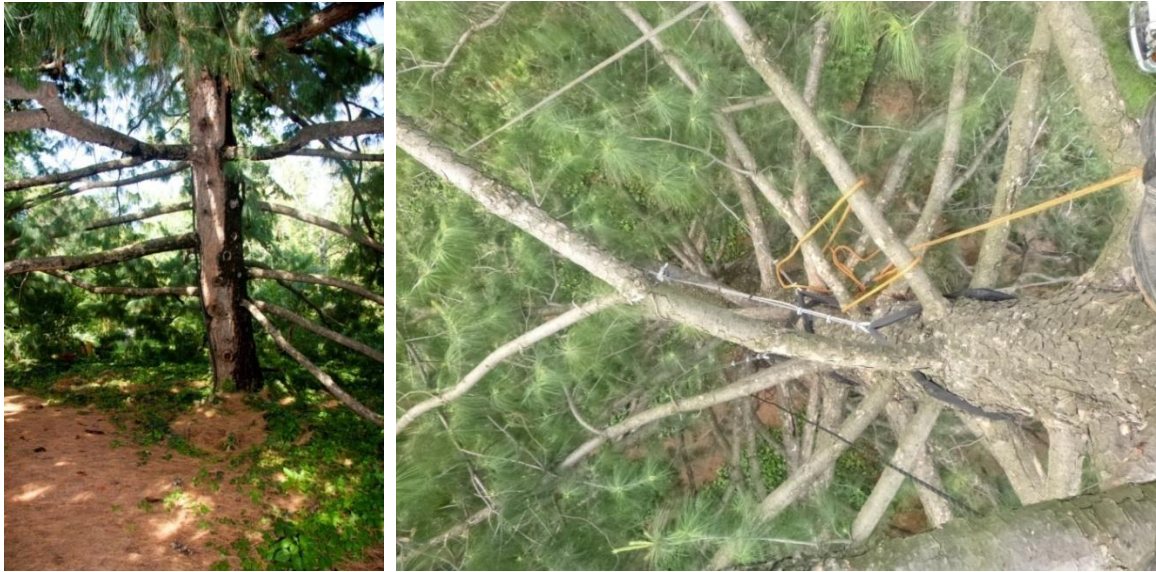

Kép: Az iskolai botanikus kert legmagasabb fája, a kínai mamutfenyő nyáron és őszi lombszínben.

A valamivel fiatalabb - az 1960-as évek elején telepített és 3 méteres korában, 1968-ban már darus kocsis segítségével átültetett himalájai selyemfenyő (*Pinus wallichiana*) (Himalája). Az átültetésről Fónod Attila így mesél: „Az átültetést Ursziny Endre tanár úr irányításával a diákság végezte. Az átszállítást az új helyre RS-09-es eszközhordozó traktorral (Lencse Tibor traktoros) történt. Az ültetés után a fenyő déli, napos oldalára favázra erősített nádszövet árnyékoló került, a párák, gyökeresedést segítő klímáról folyamatosan gondoskodtak a naposok öntözőcső segítségével.” A fa dőlése az uralkodó szélirány miatt alakult ki, jelenleg 4 horgony tartja. 2017-ben a fa új kötéseket és koronabiztosítást kapott a Garden Kft. közreműködésével. Ez a himalájai selyemfenyő több hozzáértő szakember (így Barabits Elemér) véleménye szerint is különleges lombszínével, monumentális (talaj felszínétől ágas, ún. ”szoknyás”) alakjával és hatalmas méreteivel (2017-ben 22m magas) szintén egyedülálló az országban. Pentz Ádám és a Garden Kft. munkatársainak 2020-as felmérése alapján - a Magyar Faápoló Egyesületének fa érték számító módszerével kalkulálva - a fa eszmei értéke 9 millió forint.

A fenyő speciális habitusa, a talajfelszínre hajló ágak a japán hiedelemvilágban jó ómennek számítanak, hogy az istenségek visszatérnek a földre.⁷⁸

⁷⁸Teiji Itoh: *Die gärten Japans*, DuMont, Köln, 1984, 34.

Kép: A himalájai selyemfenyő törzse és talajfelszínre támaszkodó ágai, valamint a 2017-ben megújított kötések és koronabiztosítás.

A selyemfenyő mellett japán szugifenyő (*Cryptomeria japonica*) (*sugi*, *awasugi*) és japán dérbabér (*Skimmia japonica*)⁷⁹ (Japán, Kína) található, ezek 80-as évek telepítései Ács Antal tanár úr közreműködésével. Itt látható még vietnámi korallberkenye (*Photinia davidiana* var. *undulata*) – valószínűleg még a második világháború előtti telepítés, téli jázmin (*Jasminum nudiflorum*).

Kép: Vietnámi korallberkenye és japán dérbabér.

A nyitvatermők közül a szúrós luc (*Picea pungens*) és a simafenyő (*Pinus strobus*) – Szántó Ferenc tanár úr 60-as évekbeli ültetése. Előbbi egy 2018-as nyári viharban kidőlt.

⁷⁹ A japán dérbabér mérgező, ezért bár fényes levelei dekoratívak, Japánban ikebanában, szobadíszként soha nem használják, mert hitük szerint szerencsétlenséget hoz. Forrás: Dr. Hans Molisch: *A felkelő nap országában*, Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 1930, 397.

Kép: A szúrósluc és a simafenyő.

Ebben a kertrészben kapott helyet a platánkérgű fenyő, más néven kínai diófenyő (*Pinus bungeana*), ebből két példány a 80-as évek végén került kertünkbe Benes János ajándékaként. A kínai diófenyőt, ahogy Kínában hívják, a 'fehérkérgű fenyőt' évszázadok óta ültetik szent helyek, templomok, kápolnák mellé.⁸⁰

A csoport tagja még a himalájai nyír, a *Betula utilis* var. *jacquemontii* 'Pendula', mely Kerekes Tibor 2015-ös ajándéka. A himalájai nyír nevében az *utilis* megnevezés hasznosságukra, széleskörű használhatóságukra utal. A fa fehér kérge a XVI. századig szanszkrit szövegek rögzítésére szolgált, de mai napig az amulettekben hordott szent mantrák hordozó felülete, emellett jelenkorban is használják még gyógynövényként, vaj csomagolásra, tető- és ernyő borításra, hidak építésére és tűzifának.

---

⁸⁰Dr. Debreczy Zsolt – Dr. Rácz István: *Fenyők a föld körül*, Dendrológiai Alapítvány, Budapest, 2000, 207., 221.